

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXI

NeŐir Heyeti – Editorial Board

Halil İNALCIK – Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY – İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER – A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXI

İstanbul - 2001

Sahibi: ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail ÖZDOĞAN

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Basıldığı Yer :Kitap Matbaacılık (212) 5014636

Cilt : Fatih Mücellit (212) 5012823 - 6128671

**Adres :ENDERUN KİTABEVİ , Büyük Reşitpaşa Cad.Yümni İş Merkezi
No: 46 Beyazıt - İstanbul (212) 5286318 Fax: (212) 5286317**

TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARININ BÜYÜK KAYBI
PROF. DR. ROBERT MANTRAN (1917 – 1999)

Zeki ARIKAN

Batı dünyasında isim yapmış, Türk tarih ve kültürüyle uğraşan büyük bilginlerin, son yıllarda art arda aramızdan ayrıldığını görmek bizlere acı vermekte ve içimizden birini yitirdiğimiz duygusuna kapılmamıza neden olmaktadır. Romen kökenli, Fransız uyruklu Nicoara Beldiceanu (1920-1994)¹ Osmanlı Tarihi'nin klasik dönemi üzerinde uzmanlaşmış ve özellikle XV-XVI. yüzyıllarda Balkan ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının açıklanmasına önemli katkılar getiren bir bilim adamıydı. Tımar sistemi, Tapu-Tahrir defterleri, Paris Milli Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazmalar vb. onun çalışmalarıyla yepyeni bir anlam ve içerik kazandı. Beldiceanu'dan bir süre sonra vefatını üzüntüyle öğrendiğimiz Roderic H. Davison'un (1916-1997)² Tanzimat, Türk Diploması Tarihi, Türk Çağdaşlaşması gibi sorunları ve konuları açıklamada gösterdiği başarı, bizim için her zaman örnek alınması gereken bir yöntem olmuştur. Onun kongre ve konferanslardaki espirili tutumunu, zekice davranışlarını unutmaya olanak yoktur. Bu iki büyük insanın kaybını yine bir büyük adamın ölümü izledi. Prof. Mantran'ın yorucu ve son derece verimli bilimsel çalışmaları, onun son nefesini verdiği 24 Eylül 1999 tarihinde Aix-en-Provence'da noktalanmış oldu.

Yansız birer bilim adamı olmalarının ötesinde bu insanlar, bizi yakından tanıyan, tarihimizi derinlemesine kavramış bulunuyor ve araştırmalarının sonuçlarını evrensel boyutlar içinde değerlendiriyorlardı. Kendi ülkelerinde, görev yaptıkları fakülte ve enstitülerdeki derslerini Türk tarihi, Türk dili ve Türk kültürü üzerinde

¹ Zeki Arkan, "Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi: Nicoara Beldicianu", *Tarih ve Toplum*, 139 (1995), 45-47.

² William Ochsenwald, "Remembering Roderic Davison", *The Turkish Studies Association Bulletin*, 22/1 (1998), 3-10.

OSMANLI ARAŞTIRMALARI, XXI (2001).

yoğunlaştırmış bulunuyorlardı. Böylece bugünün ve geleceğin Türkologlarının yetişmelerine de son derece büyük katkılar sağlamışlardır.

Fransa'daki Türkoloji araştırmalarının *doyen*'i olan Prof. Mantran'ın ölümü, bilim çevrelerinde derin bir üzüntü yarattı³. Bu acıyı paylaşanlardan biri olarak, müteveffanın yaşamı ve eserleri hakkında bu mütevazi yazıyı kaleme almayı borç biliyoruz. Profesör Robert Mantran 19 Aralık 1917 tarihinde Paris'te dünyaya geldi⁴. Orta öğrenimini yine Paris'te Concordet Lisesi'nde tamamladı. Sorbonne Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gören Prof. Mantran, Yaşayan Doğu Dilleri okulundan (École Pratique des langues orientales vivantes) da diploma aldı (1945). Aynı zamanda Yüksek İncelemeler Uygulama Okulu (École Pratique des Hautes Etudes)'nu da bitirdi. Onun ilk bilimsel çalışmaları Bizans tarihine yönelikti. Nitekim P. Burguière ile birlikte yaptığı, Sultan Veled (1226-1312)'in Divanı'nda yer alan kimi Rumca dizelerle ilgili bir araştırması, onun Bizans tarihi konusundaki bilgisini yeterince kanıtlamaktadır⁵. Fakat Mantran, Jean Sauvaget'nin isteği üzerine Osmanlı tarihi üzerinde uzmanlaşmaya karar verdi. Onun böyle bir karara varmasında Türkiye'de görevlendirilmesinin de etkisi olduğu kesindir. Bu görevlendirme Türk bilim adamlarıyla yakın iletişim kurma, Osmanlı arşiv kaynaklarını inceleme, sözün kısası Türkiye'yi ve Türkleri tanıması açısından son derece yararlı olmuştur. Prof. Mantran, Server Tanilli ile yaptığı bir söyleşide, Türkiye'deki bilimsel çevrelerle nasıl iletişim kurduğunu şöyle açıklamaktadır⁶:

"1945 yılında Türkiye'ye gittiğimde, üstadım Jean Deny'nin mutlaka görmemi öğütlediği, özellikle Ankara'da Fuat Köprülü, İstanbul'da Adnan Adıvar gibi kişilerin bana göstermiş oldukları o içten, o derin hüsn-ü kabulü unutamam. Daha sonra başkalarının, bir Selim Nüzhet Gerçek'in, bir Sabri Esat Siyavuşgil'in, bir Tayyip Gökbilgin'in, bir Cavit Baysun'un, bir Ömer Lütfi Barkan'ın büyük yakınlıklarına ve dostluklarına tanık oldum. Özellikle Ömer Lütfi Barkan, benim için tek ve başkalarıyla karşılaştırılmayacak bir yol göstericiydi."

³ Server Tanilli, "Robert Mantran'ın Arkasından", *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1999.

⁴ Prof. Mantran'ın yaşamı konusunda bize gerekli ayrıntıları göndermek lutfunda bulunan Jean-Louis-Bacqué Grammont ve Dr. Nicolas Vatin'e teşekkürü borç biliriz.

⁵ R. Mantran – P. Burguière, "Quelques vers grecs du XIIIe siècle en caractères arabes", *Byzantion*, XXI (1952), 63-80.

⁶ Server Tanilli, "Robert Mantran'la Söyleşi", *Yaşayan Türkologlar III, Tarih ve Toplum*, 15 (1985), 44-45.

Mantran, 1945–1952 yılları arasında İstanbul’da yaşadı. İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü’ndeki görevi yanında Galatasaray Lisesi’nde de hocalık yapıyor ve pek çok Türk öğrencisine yeni ufuklar açıyordu. Galatasaray Lisesi’nde onun öğrencisi olan tanıştığımız bazı kimselerin, hocalarından saygıyla söz ettiklerini duyduğumuzu burada özellikle belirtmek isteriz.

Mantran’ın İstanbul’da geçen yılları son derece verimli olmuş ve ilerideki başarılarının temelleri burada atılmıştır. Nitekim o bir yandan ileride adıyla özdeşleşecek olan büyük tezi İstanbul üzerinde malzeme topluyor, Bursa’daki Türkçe ve Arapça kitabeleri derlemeye çalışıyor, aynı zamanda 1952’de çıkacak olan özlü bir Türkiye Tarihi’nin hazırlıklarını yapıyordu. Yine bu yıllarda Prof.

Jean Sauvaget ile birlikte Suriye Kanunnamelerini açıklayıcı notlarla Fransızca’ya çeviriyordu. Jean Sauvaget’nin vakitsiz kaybı üzerine kitabı tamamlamak, girişini yazmak ve yayına hazırlamak sorumluluğunu da üstlenmek zorunda kaldı. Prof. Mantran 1952-1955 yılları arasında Fransa’nın ünlü Bilimsel Araştırma Ulusal Kurumu (CNRS, Centre national de la recherche scientifique)’nda görev aldı. Uzun yıllar Tunus’ta bulundu. Burada bulunduğu sırada Tunus Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde ve Yüksek Öğretmen Okulu’nda dersler verdi. Bunun ötesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Tunus’taki ve hatta Kuzey Afrika’daki varlığını konu alan, özgün arşiv belgelerine dayalı pek çok araştırmaya da imza attı. Daha sonraki yıllarda Tunus-Osmanlı ilişkileri üzerinde çalışan Tunuslu genç bilim adamlarının tezlerini yönetti. Bunların İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde çalışmalarını teşvik etti ve destekledi. Böylece Osmanlı arşivlerinin, Kuzey Afrika ülkeleri konusunda da ne kadar zengin malzemeyi barındırdığı daha iyi anlaşılabilir oldu. Onun tezini yönettiği öğrencileri arasında bugün Tunus’un ve hatta Kuzey Afrika’nın seçkin bir

tarihçisi olarak sivrilmiş bulunan Prof. Abdülcelil Temimi'nin adını özellikle belirtmek isteriz.

Fransa'ya dönüşünde, Aix-Marseille Üniversitesi Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi'ne önce *maitre de conférences* (bizdeki doçent karşılığı), sonra profesör olarak atandı ve bu fakültenin *Türk Dili ve Uygarlığı* kürsüsünün başına getirildi (1961-1985). Prof. Mantran aynı zamanda Paris'teki Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'nda Osmanlı Tarihi dersleri vermekle görevlendirildi (1965-1989). Provence Üniversitesi'nden 1985 yılında emekli oldu. Ancak yaşamının sonuna kadar bilimsel etkinliklerden uzak kalmadı. Aix-en-Provence'a yakın Tholonet'de 24 Eylül 1999'da son nefesini verdi. 28 Eylül'de yapılan cenaze töreninden sonra toprağa verildi.

Prof. Mantran, pek çok bilimsel kurum ve kuruluşun yönetiminde de görevler üstlenmiş bulunuyordu. Öncelikle Aix-en-Provence'da CNRS'a bağlı Akdeniz Afrika Araştırmaları Merkezi (Centre des Recherches sur l'Afrique méditerranéenne)'nin müdürlüğünü yürütmüştür (1965-1969). Yine aynı kentte bulunan Provence Üniversitesi'ne bağlı Genel Dilbilim ve Doğu ve İslav Araştırmaları Enstitüsü (Département d'Etudes islamiques de l'Université de Provence)'nde de yine müdür olarak görev yapmıştı (1971-1973). Provence Üniversitesi'nin Doğu ve İslav Araştırmaları Enstitüsü (Institut de linguistique générale et d'Etudes orientales et Slaves de l'Université de Provence)'nin de uzun yıllar müdür olarak sorumluluğunu üstlenmiştir (1971-1977). Müteveffa aynı zamanda Türk Tarih Kurumu Şeref Üyesiydi. Bu ve buna benzer yöneticilik görevleri arasında bizim açımızdan son derece önemli olan bir örgütün hem kurucuları arasında yer almış, hem de uzun süre bu kuruluşun başkanlığını yapmıştı. Sözümlü ettiğimiz örgüt, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Kurulu (Comité internationale d'Etudes pré-Ottomanes et ottomanes)'dur. Bunun kuruluşu 1971 yılına kadar geri gitmektedir. Söz konusu tarihte Prof. Mantran'ın olağanüstü çabasıyla Aix-en-Provence Üniversitesi'nde 4. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi (IVe Congrès international d'Art turc) toplanmış ve bu kongreye Türkiye başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen bilim adamlarının geniş ölçüde katılımı sağlanmıştı. Kongrenin açılışını Prof. Mantran hem Türkçe hem Fransızca olarak yapmıştı. İşte bu kongre çalışmaları sırasında biraraya gelen Prof. Mantran, Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Melikoff vb. sözümlü ettiğimiz kurulun temellerini atmışlardır. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Kurulu günümüze kadar varlığını daha da güçlenerek sür-

dürmüştü ve dünyanın belli başlı merkezlerinde başarılı kongreler düzenlemiştir. Öte yandan Prof. Mantran, birincisi 1977'de Ankara'da toplanmış olan *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (1071-1920)*'nin ikincisinin Prof. Melikoff'la birlikte 1980 yılında Strasbourg'da toplanmasına büyük katkıda bulundu ve kongre bildirimlerini içeren kitabın önsözü de bu iki bilim adamı tarafından kaleme alındı. Prof. Mantran, 1980-1988 yılları arasında bu önemli kuruluşun da başkanlığını yürütmüştür. Prof. Mantran, Türk tarihi ve kültürü açısından son derece önemli bir dergi olan *Turcica, Türk İncelemeleri Dergisi*'nin de kurucuları arasında yer almış ve yıllarca yayın kurulunda görev yapmıştır⁷. 1992 yılından beri de İslam Ansiklopedisi (*Encyclopédie de l'Islam*)'nin yayın kurulunda yer almış bulunuyordu. Fransa'nın en önemli ve saygın kültür kurumlarından biri olan Fransa Enstitüsü (Institut de France, Académie des Inscriptions et Belles-Letres)'nin önce muhabir (1972), sonra da asil üyeliğine seçilmesi (4 Mayıs 1990) Prof. Mantran'ın, ülkesinin ne derece büyük bilim ve kültür adamlarından biri olduğunu açıkça göstermektedir. Prof. Mantran, Légion d'honneur ve Fransa'da yazarlara, sanatçılara, bilginlere verilen Palmes académiques nişanlarıyla da ödüllendirilmiştir.

Prof. Mantran'ın Bizans, Osmanlı, Çağdaş Türkiye tarihinden İslamın ilk dönemlerine kadar uzanan, bütün Ortadoğu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'ya kadar açılan çok geniş zaman ve mekânı kapsayan bir dönem üzerinde çalıştığını biliyoruz. Onun bu kadar geniş bir alanı ilgilendiren çalışmalarının burada ele alınması, bu yazının sınırlarını çok aşmaktadır. O nedenle biz müteveffanın daha çok Türkiye tarihi üzerindeki çalışmalarına ağırlık vermeye çalışacağız.

Yukarıda değindiğimiz gibi Prof. Mantran'ın Türkiye tarihi üzerindeki çalışmaları İstanbul'da görevli olduğu yıllarda başlamıştı. Onun bu ilk çalışmalarının sonuçları *Türkiye Tarihi* başlıklı 128 sayfalık küçük fakat önemli bir inceleme ile ilk meyvesini vermiş oluyordu⁸. Bu eser, Mantran'ın hocası ve danışmanı olan, genç yaşta kaybı büyük bir üzüntü yaratan Jean Sauvaget'nin anısına sunulmuştur. Türk Tarihi, bu eserde başlangıcından 1951 yılına kadar özetlenmiş

⁷ Uluslararası Türk incelemeleri bakımından büyük bir boşluğu dolduran bu dergi 1969'da yayına girdi. 1999 yılında 31. sayısı yayınlandı. Başlangıçtan XXIII. cilde kadar *Turcica* başlığı altında *Revue d'Etudes Turques* alt başlığı bulunuyordu. XXIV. Sayıdan başlamak üzere bu alt başlığa kavimler, diller, kültürler ve devletler (peuples, langues, cultures, etats) sözleri eklenmiştir.

⁸ Robert Mantran, *Histoire de la Turquie*, PUF, Que sais-je? Koleksiyonu, 539, Paris, 1952.

ve sonuna da seçilmiş bir kaynakça eklenmiştir. Bu, Türkiye tarihi üzerinde genel bilgileri kapsayan bir çalışma olmakla birlikte bir çok açıdan dikkate değer özellikler taşıyor ve Batı tarihçiliğini iyi bilen bizim tarihçilerimiz tarafından da takdir edilmiş bulunuyordu. Nitekim Ercümen Kuran bu küçük kitabı şu sözlerle takdir etmiştir: "Eserde ilk göze çarpan hususiyet müellifin tarafsızlığını muhafaza edebilmiş olmasıdır. Hakikaten Batı müelliflerinin hemen hepsinde görülen milli veya dini taassup R. Mantran'ın kitabında seçilmemektedir. Bu bakımdan müellif, hakiki bir bilim adamı olduğunu isbat etmiştir. Kanuni Süleyman devrinde Osmanlı-Fransız ittifakını François I'in padişahıtan istirham ettiğini belirtmesi de (s. 57) genç alimin hakseverliğini gösterir." Ercümen Kuran, kitabın özellikle ticarete ayrılmış sayfalarını son derece değerli bulmakta ve bu bölümden uzmanların dahi yararlanabileceğine dikkati çekmektedir⁹. Kitabın günümüze kadar yapılan her baskısına özet olarak yeni konular eklendi ve böylece Türkiye Tarihi yakın zamanlara kadar getirildi. Bu eserin Azmi Süslü tarafından Türkçe'ye çevrildiğini de belirtelim.

Prof. Mantran'ın ilk çalışmaları arasında Şam, Trablusşam, Halep vilayetlerinin Kanunnamelerinin açıklayıcı notlarla Fransızca'ya çevrilmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Şöyle ki Ömer Lütfi Barkan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal ekonominin işleyişine, iç ticaretin akışına, reaya-sipahi ilişkilerine vb. büyük ışık tutan kanunnameleri yayınlaması Fransız tarih çevrelerinde büyük yankılar uyandırmıştır¹⁰. O sıralarda Halep kenti üzerinde bir tez hazırlamakta olan Jean Sauvaget, kitabın özellikle Arap ülkeleri açısından önemini takdir etmiş¹¹ ve eserin bu bölümlerini Fransızca'ya çevirmesini Mantran'a önermişti. Sauvaget'nin bu önerisi onun 1949 yılında İstanbul Başvekalet Arşivi'ni (bugünkü Başbakanlık Osmanlı Arşivi) ziyaret etmesiyle daha büyük bir anlam kazandı. Burada kendisine Halep tapu-tahrir defterleri gösterildiği zaman Sauvaget, bu belgeleri görmeden eserini yazmış olmaktan üzüntü duyduğunu dile getirmekten çekinmedi¹². Bu arşivdeki belgeleri ileriki yıllarda ayrıntılı olarak incelemeyi

⁹ *Tarih Dergisi*, 5-6 (1953), 173-174.

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I, Kanunlar*, İstanbul, 1943; aynı yazar, "Les Problèmes fonciers dans l'Empire Ottoman au temps de sa fondation", *Annales d'Histoire Sociale*, I (1939), 233-237.

¹¹ Sauvaget'nin tanıtım yazısı, *Journal Asiatique*, t.234 (1943-45), 379-382.

¹² Prof. Sauvaget'nin bu ziyareti ile ilgili olarak bk. Midhad Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi*, Ankara, 1955, XIII.

tasarlıyordu; ancak ne yazık ki Sauvaget'nin ömrü buna yetmedi. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Suriye Kanunnameleri, Mantran tarafından yayınlanarak basıldı. Burada yukarıda belirttiğimiz vilayetlerin sancaklarına ait Barkan'ın eserinde yer alan kanunnameler, Fransızca'ya çevrilmiştir. Ancak metinlerde geçen deyimler, terimler, kavramlar geniş bir kaynakçanın desteğiyle teker teker açıklanmış ve böylece ortaya konan eser daha büyük bir anlam ve değer kazanmıştır¹³. O yılların genç tarihçisi Mantran'ın Osmanlı Kanunnamelerine duyduğu ilgi Suriye kanunlarıyla sınırlı kalmadı. Aşağıda üzerinde durduğumuz gibi o, İstanbul'un sosyal, ekonomik ve kurumsal tarihini araştırırken bütün bir sistemin işleyişine esas olan yasal düzenlemeleri de gözden geçirdi. O yıllarda Prof. Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalçık gibi Türk tarihçileri Osmanlı hukuk düzeninde şer'i hukukla örfi kanunlar arasında önemli bir ayırımın var olduğuna dikkat çekmişlerdi¹⁴. Bu bağlamda Mantran'ın da sorunu özünden kavradığı anlaşılmaktadır. Mantran'ın Suriye Kanunnamelerinden sonra XVI.-XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki çarşı ve pazarı esas alan bu ihtisap kanunnamesini yayınlamasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir¹⁵. Öte yandan Prof. Mantran, XVI. yüzyıl Asya ticaretinin kilit noktalarından biri olan Basra'nın kanunnamelerini de Türkçe metin, Fransızca çevirisi ve açıklamalarıyla birlikte gün ışığına çıkardı. Bu kanunnameler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Basra Tapu-Tahrir defterleri içinde bulunuyor ve yörenin büyük coğrafi keşifleri izleyen dönemdeki ekonomik ve ticari ilişkilerine önemli bir ışık tutuyordu. Dahası bu kanunnamede Portekizliler'e dahi göndermeler yapılması herhalde önemli kayıtlar olarak dikkati çekiyordu¹⁶.

Osmanlı Arşivleri'nin yalnız bugünkü Türkiye tarihi için değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan ülkeler için de taşıdığı büyük

13 Robert Mantran & Jean Sauvaget, *Règlements fiscaux ottomans. Les provinces syriennes*, Institut Français de Damas, Beyrouth, 1951.

14 Barkan, *Kanunlar*, giriş bölümü; İnalçık-Anhegger, *Kanunname-i Sultani bermuceb-i örf-i Osmani*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956; Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş", *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, XII-2 (1958), 102-126.

15 R. Mantran, "Un document sur l'ihisab d'Istanbul à la fin du XVIIe siècle", *Mélanges Louis Massignon*, Publiés par l'Institut Français d'Etudes Arabes de Damas, III, 1957, 127-149; aynı yazar, "Règlements Ottomans: Un règlement de la police des marchés de Stamboul au début du XVIe siècle", *Cahiers de Tunisie*, XIV (1965), 213-241.

16 R. Mantran, "Règlements fiscaux ottomans: La province de Bassora (2e moitié du XVIe siècle)", *Journal of Economic and Social History of the Orient (JESHO)*, XI/2-3 (1967), 244-277.

önemi defalarca dile getiren Mantran, kitabelerin de büyük bir boşluğu doldurduğunun bilincinde idi. Daha 1946 ve 1947 yıllarında Bursa'ya yapmış olduğu iki gezisi, buradaki kitabelerin derlenmesinin önemli bir başlangıcı olmuştur. Unutmamak gerekir ki, o tarihlerde İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Albert Gabriel de Bursa üzerinde çalışıyordu¹⁷. Mantran'ın amacı o tarihe gelinceye kadar dağınık bir biçimde ve çeşitli yerlerde yayınlanmış olan kitabeleri bir araya getirerek bir külliyat, bir *Corpus inscriptions arabes de Brousse* oluşturmaktı. Mantran önce Bursa'daki Arapça kitabeleri derlemiş, bunları Fransızca'ya çevirmiş ve yer yer gerekli açıklamaları yapmıştır¹⁸. Mantran bu büyük çalışmadan sonra Bursa'nın Türkçe kitabelerini derlemeye girişti. Bunu yaparken Mantran, İslam tarihçiliğinin Türkçe kitabeler sorununa pek az ilgi duyduğuna dikkati çekiyordu. Şöyle ki; İslamlığın yayılmasıyla birlikte Arapça çok geniş bir alanda üstün bir konuma gelmiş, bilim dili olması özelliği yanında bir kitabe dili niteliğini de kazanmıştır. İslam sanatıyla ilgilenen sanat tarihçileri de Türk sanatını bu bütünlük içinde ele alıp yorumlamışlar ve İslam sanatı dışında özgün bir Türk sanatı olabileceği tezini kabule pek yanaşmamışlardır. Türk eserlerinin, Türk anıtlarının bağımsız olarak "Türk sanatı" bağlamında ele alınıp incelenmesi yenidir ve böyle bir yeniliğin öncülüğünü de şüphesiz Fransızların *katıksız Türk'ü* Prof. Albert Gabriel yapmıştır¹⁹. Hasan-Âli Yücel, Prof. Gabriel'in Türk sanat tarihi araştırmalarına katkısını şu çarpıcı cümlelerle dile getirmektedir: "*Prof. Gabriel, garp bilim aleminde itiraz edilmez delilleriyle bağımsız bir Türk mimarisi olduğunu ilk ortaya koyan ve onu kabul ettiren; üniversite kürsülerine, Collège de France'a kadar getiren bir hakikat dostudur.*"²⁰ İşte, Prof. Mantran'ın da böyle bir zihniyetin temsilcisi olduğuna

17 Albert Gabriel, *Un capital turque, Brousse*, Paris, 1958, 2 cilt. krş. Hasan-Âli Yücel, "Gabriel'in Bursası", *Hürriyet Gene Hürriyet*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, II, 295-299.

18 Robert Mantran, "Les inscriptions arabes de Brousse", *Bulletin d'Études Orientales de l'Institut Français de Damas*, XIV (1952-1954), 87-114.

19 Jane-Laroche, "Albert Gabriel, 'Le plus turc des Français', 2 août 1883-23 décembre 1972", *Turcica*, IV (1972), 7-14; Semavi Eyice, "Prof. Albert-Louis Gabriel", *Belleten*, 147 (1973), 321-363.

20 Yücel, göst. yer. Burada şu ayrıntıya dikkat çekmeyi gerekli görüyoruz. İslam sanatı-Türk sanatı tartışmalarının başladığı günlerde Mimar Kemalettin'in de bu kavramlara açıklık getirdiğine tanık oluyoruz. Bu büyük Türk mimarı yazdığı birkaç makalede İslam sanatından bağımsız bir Türk sanatının varlığını ortaya koymuştur: Bkz. Mimar Kemalettin, "Türk Mimarisi", *Tanin*, 14 Mart 1917, 2965; aynı yazar, "Türk ve İslam Mimarlığı", *Tanin*, 16 Mart 1917, 2967; aynı yazar, "Türk Mimarisi", *Tanin*, 31 Mart 1917, 2982.

şüphe yoktur. O, Bursa'nın Türkçe kitabelerini derlerken kuşkusuz Prof. Gabriel'in açtığı yoldan gidiyordu. Mantran, Türkçe kitabelerin metinlerini vermiş ve aynı zamanda bunları Fransızca'ya çevirmiştir²¹. O, Osmanlı dönemi kitabeleri konusunda bu çalışmalarıyla yetinmedi. Türk yönetimi döneminde Kahire ve Şam kitabeleri üzerindeki çalışmaları da bu araştırmalarının bir devamı olarak görülmektedir²².

Prof. Mantran'ın ihmal edilemeyecek pek çok araştırması yanında, onun adını ölümsüz kılan eseri hiç şüphesiz İstanbul üzerine yaptığı devlet doktorasıdır (thèse principale)²³. Bir eylül sabahı Haydarpaşa'da trenden inen Mantran'ın ilk bakışta üzerinde yaptığı derin ve çarpıcı etki, eski Osmanlı başkentinin çekiciliği ve ihtişamı onda İstanbul üzerine bir araştırma yapmak düşüncesini doğurmuştu. Böyle bir duygu ile araştırmaya girişen Mantran, Osman Nuri Ergin'in *Mecelle-i Umur-ı Belediye* ve Ernest Mamboury'nin *İstanbul Rehberi* dışında, kentin sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde doyurucu bir şey bulamamıştı. Jean Sauvaget, İstanbul'u ziyareti sırasında (1949), ona Evliya Çelebi seyahatnamesiyle Türk ve Fransız arşivlerinde elde edilebilecek belgelerin önemli bir çıkış noktası olabileceğini salık verdi. Böylece bu büyük çalışma, Evliya Çelebi'nin İstanbul hakkında verdiği bilgilerden yola çıkılarak XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu muhteşem kentin kurumsal, ekonomik ve toplumsal tarihini ortaya koymuş oldu. Denilebilir ki, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi ve sayısal veriler İstanbul açısından ilk kez Mantran tarafından bilimsel bir süzgeçten geçirilerek değerlendirilmiş oldu ve onun eserinin çerçevesini oluşturdu. Diğer kaynaklar ve eserler yanında özellikle İstanbul'a uğramış olan seyyahların verdiği bilgiler de titizlikle değerlendirildi. Başbakanlık Arşivi dışında Venedik ve Fransız arşivlerinden elde edilen malzeme de bu tezin temel taşlarını oluşturmuştur. Tez, ünlü Akdeniz ülkeleri tarihi uzmanı Prof. Fernand Braudel tarafından yönetildi ve ona göre bu araştırma, Akdeniz tarihinin inanılmaz bir boşluğunu dolduran, büyük

21 R. Mantran, "Les inscriptions turques de Brousse", *Oriens*, XII/1-2 (1959), 115-170.

22 R. Mantran, "Les inscriptions turques de l'époque turque du Caire", *Annales Islamologiques*, XI (1972), 211-233. Bu makalenin ikinci bölümüyle Şam kitabelerinin basım aşamasında olduğunu *Turcica* dergisi kaydediyor (aş. bk.). Ancak bunların yayınlanıp yayınlanmadığını belirleyemedik.

23 Mantran'a Edebiyat Doktoru ünvanını sağlayan tezi Darülbey (Tunus) arşivindeki Türkçe belgelerin dökümüyle ilgili bir çalışmadır: *Inventaire des documents d'archives turcs du Darel-Bay (Tunis)*, Tunus-Paris, 1961.

bir çabanın ürünüydü. Nitekim Braudel, gerek eserinin ikinci basımında²⁴, gerekse *Maddi Uygarlık*²⁵ başlığını taşıyan çok geniş kapsamlı araştırmasında sık sık İstanbul'u kaynak olarak kullanmaktan geri kalmadı. "İstanbul şehrinin tarihi hakkında sistemli bir araştırma mahsulü ilmi neşriyatın azlığı"na ve "tarihçiliğimizin şimdiye kadar içinde mahbus kaldığı dar görüş ve şemaların kısırlığı"na dikkati çeken Ömer Lütfi Barkan da bu eser hakkında şunları söylüyordu: "Bu sebeple, genç Fransız tarihçisi Robert Mantran'ın 17inci asrın ikinci yarısında Türk İstanbul müesseseleri, iktisadi ve sosyal hayatı ile ve ileri bir tarih anlayışıyla incelemekte olan bu eserini, büyük bir memnuniyetle karşılamamız lazım gelir"²⁶. XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un, bu kentin tarihine getirdiği yenilik ve katkıları sistemli olarak çözümleyen Barkan, Prof. Mantran'ın "bu eseriyle daha şimdiden Türkiye tarihinin salahiyetli üstadlarından biri olduğunu ispat etmiş" olduğunu vurguluyordu.

Eserin geniş bir özetini veren ve bu araştırmanın ortaya koyduğu kimi sorunların açıklığa kavuşturulmasına önemli katkılarda bulunan Prof. Halil İncalcık ise şu değerlendirmeyi yapıyordu²⁷: "Bu eser yalnız İstanbul şehir tarihi değil, aynı zamanda Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi ve müesseseleri üzerinde de son zamanlarda yazılmış en mufassal eserlerden biridir". Prof. İncalcık, yirmi sayfayı geçen bu uzun tanıtım ve eleştiri yazısını şöyle bağlamaktadır: "Kendisi [Prof. Mantran] İstanbul tarihi üzerinde gerçekten bir çok meseleleri açıkça ortaya koymak ve araştırma istikametlerini göstermekle ileriki çalışmalar için zemin hazırlamıştır ve bir çok noktalarda imparatorluk tarihinin aydınlanmasına da yardım etmiştir".

Sözün kısası XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul, kentin coğrafi konumu, nüfus yapısı, iskânı, ekonomik düzeni, bir tüketim merkezi olarak beslenme sorunu, ticari ilişkiler vb. yetkiyle açıklığa kavuşturulmuştur. Kitap son yıllarda dilimize çevrilmiştir.²⁸

²⁴ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, Armand Colin, 1966, 2 cilt (Kitabın ilk basımı 1949 yılındadır).

²⁵ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économique et capitalisme. XVe et XVIIIe siècles*, Paris, Armand Colin, 1979, 3 cilt.

²⁶ Barkan'ın tanıtma yazısı için: *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2(1962-63) 399-402.

²⁷ *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), 389-402.

²⁸ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan), V Yayınları, Ankara, 1986, iki cilt halinde. Bu çeviri Türk Tarih Kurumu tarafından yeniden basılmıştır, 1990.

Bu anıtsal eserine rağmen Prof. Mantran'ın İstanbul tarihine duyduğu ilgi son nefesine kadar devam etmiştir demek yanlış olmasa gerekir. Nitekim o, Paris'in ünlü yayınevlerinden Hachette'in başlattığı ve sürdürdüğü *La vie quotidienne* (günlük yaşam) dizisi içinde Kanuni Sultan Süleyman ve halefleri döneminde İstanbul'un günlük yaşamını ayrıntılı olarak inceledi²⁹. Prof. Mantran daha geniş kitlelere dönük olan bu çalışmasında fetihten sonra İstanbul'un sosyal, ekonomik, idari ve kültürel yapısında ve günlük yaşamının akışında ortaya çıkan gelişmeleri ele almakta, aynı zamanda kent yaşamında kimi unsurların Bizans döneminden beri sürekliliğini koruduğuna da işaret etmektedir. Bu bakımdan bu çalışma İstanbul hakkındaki büyük araştırmasının özeti niteliğindedir.

Prof. Mantran'ın İstanbul üzerindeki araştırmaları uluslararası kongrelere sunduğu bildirilerle ve belli başlı dergilerde yayınladığı makalelerle sürekli olarak zenginleşti ve çeşitlendi. İstanbul tarihinin bu büyük araştırmacısı, sonunda bir başka anıtsal eseriyle bu kentin tarihine yeni bir katkıda bulundu. Bu, *İstanbul Tarihi* başlığını taşıyor³⁰ ve bu kez İstanbul'un tarihi Bizans döneminden başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan bir süreç içinde ve bir bütün halinde ele alınmış bulunuyordu. Eserin yaklaşık 180 sayfalık bölümü, kentin Bizans İmparatorluğu dönemindeki tarihine ayrılmıştır. Nitekim İstanbul'un kuruluşuna ilişkin efsaneler, İmparator Konstantin'in Doğu'da yeni bir kent kurması, kentin gelişimi, İmparator Justinian zamanında en parlak dönemi ve 1453'e kadar olan tarihsel gelişimi üzerinde durulan belli başlı konular olarak görülmektedir. Fethi izleyen yıllarda özellikle Fatih'in kentin imar ve iskânı, ekonomisinin canlandırılması için gösterdiği çabalar açıklanmakta ve İstanbul'un başkent haline gelmesiyle yepyeni bir niteliğe kavuştuğu üzerinde durulmaktadır. Sözüün kısası Fatih, İstanbul'a bir yıkıcı, bir işgalci olarak girmemiş, Ortaçağların bu "ışıklar kenti"ni yeniden aydınlatmak için gereken her türlü özveriye göstermekten kaçınmamıştır. Kent, artık XVI. yüzyılda büyük bir imparatorluğun merkezi konumundadır ve büyük bir yapılaşma sürecini yaşamaktadır. Cami, saray, çeşme, medrese, türbe, köşk vb. ile süslenen İstanbul, aynı zamanda önemli bir sanat merkezi haline gelmiştir. İmparatorluğun içine düştüğü

²⁹ Robert Mantran, *La vie quotidienne à Constantinople au temps de Soliman le Magnifique et de ses successeurs (XVI-XVIII siècles)*, Paris, Hachette, 1965. Bu eser, *XVI ve XVII. yüzyılda İstanbul'da gündelik hayat* (İstanbul, Eren, 1991) başlığı altında Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

³⁰ Robert Mantran, *Histoire d'Istanbul*, Paris, Fayard, 1996. Tanıtımı: Frédeéric Hitzel, *Turcica*, XXIX (1997), 455-458.

bunalımlar bu kenti de derinden etkilemekte, salgın hastalıklar, yokluklar art arda birbirini izlemektedir. Bununla birlikte, yeni gelişmeler, yeni gereksinimler, yeni eğilimler kentte yapısal değişimlere yol açmaktan geri kalmadı. Özellikle XIX. yüzyıl boyunca Boğaz'ın kıyılarında inşa edilen saraylar, II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde yapılan fabrikalar, okullar, idari yapılar bugün bile İstanbul'un tarihsel dokusu içinde önemli bir yer tutmaktadırlar. Lozan Antlaşması'ndan sonra İstanbul artık başkent olarak önemini yitirdi. Bu da son derece doğaldı. Çünkü imparatorluk Anadolu ve Rumeli olmak üzere başlıca iki denge üzerine oturmuştu. Balkan ve Birinci Dünya savaşları bu dengeyi alt üst etti. Bu yüzden artık Ankara, Türkiye'nin merkezi konumuna geldi. İstanbul, yüzlerce yıllık geçmişi, önemli tarihsel anıtları ve kültürel mirasıyla saygınlığını koruyan bir kent özelliğine kavuştu. Günümüzde ise aşırı bir nüfusu barındırmanın getirdiği sıkıntılarla ve daha bir yığın sorunla boğuşmak zorunda kalmıştır.

Prof. Mantran, 1985 yılında Server Tanilli ile yaptığı bir söyleşide geleceğe dönük tasarılarından söz ederken şunları söylemektedir³¹:

"Geleceğe dönük tasarılarımdan biri, -özellikle Fransız Türkologlarının ortak çabalarıyla, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye hakkında bir tarih kitabı yayınlamak..."

Profesör Mantran'ın bu söyleşide saydığı onca tasarı içinde bu projesi özellikle dikkati çekmektedir. Kitap bu söyleşinin yapılmasından kısa bir süre sonra gün ışığına çıkmıştır. Bu kitabın önemi nedir? Fransız Türkologlarının bu çalışmasını çağdaş tarih araştırmaları içinde nasıl değerlendirmek gerekir? Profesör Mantran'ın bu kitaba yazdığı girişten³² yola çıkarak bu soruların yanıtlarını verebiliriz. Joseph von Hammer'in ünlü *Osmanlı İmparatorlu Tarihi*'nin

³¹ *Tarih ve Toplum*, 15 (1985), 45.

³² Robert Mantran (sous la direction de...), *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1989. Eser, hemen Türkbilimadamlarının dikkatini çekti. Emekli büyükelçi İsmail Soysal XI. Türk Tarih Kongresi (1990) sırasında kitabın geniş bir tanıtımını yaptı. Server Tanilli, önce kitaptan bir bölümü Türkçeye çevirdi. Robert Mantran, "Osmanlı Reform Hareketinde Bir Öncü: I.Abdülhamid" (Çev. Server Tanilli), *Tarih ve Toplum*, 111(1993), 48-49. Daha sonra Server Tanilli kitabı bütün olarak Türkçeye çevirdi. Çeviri kısmen Cumhuriyet gazetesinde yayınlandı ve daha sonra kitap haline getirildi. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yayın yönetmeni Robert Mantran, Çev. Server Tanilli, Say, İstanbul, 1991, 2 cilt. Eser daha sonra Adam yayınları içinde yeniden basıldı. Bu çeviriyle ilgili olarak Server Tanilli ile Zeynel Lüle'nin yaptığı söyleşi için bk. *Hürriyet*, 14 Ağustos 1999.

Fransızcaya çevrilmesinin üzerinden yüz elli yıldan fazla bir zaman geçmiştir. İlk kez geniş ölçüde Doğu ve Batı kaynaklarına dayanılarak yapılan bu çalışma 1774'te bitiyordu. Oysa sözkonusu tarihten sonra ve özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın ilgi alanını oluşturmaktan geri kalmadı. Gerçi Hammer'den sonra da XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı tarihi hakkında bir takım eserler yayınlandı. Ancak bunlar büyük ölçüde Avrupa merkezli bir görüş açısıyla yazıldı ve genellikle bunlar Batı kaynaklarına dayanıyordu. Bu bakımdan olaylar tek yanlı olarak açıklanıyor, toplumsal, ekonomik ve idari konular ise çok yüzeysel olarak işleniyordu. Henüz Osmanlı arşivleri açık olmadığı için Avrupa tarihçiliğinin tezlerine yanıt vermek de kolay değildi.

Yeni bir değerlendirme için İkinci Dünya Savaşının sonlarını beklemek gerekmiştir. Özellikle Osmanlı arşivlerinin açılması, imparatorluğun iç yapısı, düzenin işleyişi konusunda yığınla belgenin varlığını ortaya koydu. Prof. Fernand Braudel ünlü *Akdeniz*'inde³³ Osmanlı arşivlerinden yararlanamamış olmasının sıkıntısını dile getirmiş ve bu alanda özellikle Türk tarihçilerini göreve çağırmıştır. Onun eseri gerçekten Türk tarihçiliğini önemli ölçüde etkilemiş³⁴ ve özellikle Barkan'ı imparatorluğun nüfusuyla ilgili çalışmalarını³⁵ Braudel takdirle karşılamış ve Akdeniz'in 1966 basımında bu araştırmaların sonuçlarını dikkate almıştır. Öte yandan Batılı tarihçiler de artık Türk arşivlerinde çalışmaya başladılar ve buradaki belgelerden doğrudan doğruya yararlanma yoluna gittiler. Bu arada Claude Cahen'in yıllardan beri süren çalışmaları Osmanlı öncesi Anadolu Türk tarihine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Doğubilim (Orientalisme) içinde Türkoloji önemli bir yer tutmaktadır. Fransa XVI. yüzyıldan beri Türkoloji çalışmalarının önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Fransa, bu alanda yüzyıllardan beri elde ettiği düzeyli konumunu bugün de korumaktadır. Fransa'da Türk tarihi üzerinde İkinci Dünya Savaşından beri yapılan çalışmalar bu alanda pek çok bilim adamının yetişmesine katkıda bulunmuş ve bunların kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili incelemelerden

³³ Fernand Braudel, *La Méditerranée*, I, 362.

³⁴ Halil İnalçık, "The Impact of the *Annales* School on Ottoman Studies and New Findings", *Review*, I (1978), 69-96.

³⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1953), 1-26; aynı yazar, " 'La Méditerranée' de Fernand Braudel vue d'Istanbul", *Annales*, 9(1954), 189-200, aynı yazar, "Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'Empire ottoman au XVe et XVIe siècles", *JESHO*, I(1957), 9-36.

oluşan bir kitabın yazılması gündeme gelmiştir. Elbette bu uzmanların Türk arşiv ve kaynaklarına inmesi önemliydi. Çünkü ötedenberi yerleşmiş önyargılı düşüncelerden ancak bu suretle arınmak olanağı vardı. Buna göre zulüm, şiddet ve baskıya dayanan bir imparatorluk düzeni görüşü yerleşmiş ve bu görüş uzun süre etkili olmuştu. Sultanlar, iktidarın çekiciliğinin tutsağı olmuş, kan dökücü, acımasız, zevk ve sefa içinde yaşayan, tefessüh etmiş kimselerdi. Osmanlı'da yönetim sistemi yoktur, her şey rüşvete bağlıydı. İmparatorluğun temel dayanağı olan İslam, Hıristiyanları kırıp geçirmektedir. "Doğu Sorunu" Türkiye'yi ve Türkleri hep bu tür suçlamalarla yargılamıştır. Doğu Sorunu bağlamında Türkiye ve Türklük hep Batının ön yargılara dayalı görüşleri açısından ele alınmıştır. Bu dikenli sorun, Lozan'da çözülmüş ve Türkiye Cumhuriyeti çağdaş devletler içinde saygın bir yer almış ve Türk tarihi de daha nesnel bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bunun ilk dikkate değer örneklerini de yine Fransa vermiştir. Burada Jean Deny'nin çalışmalarını saygıyla anmadan geçemiyoruz. İşte Prof. Mantran'ın sorumluluğunu üstlendiği Osmanlı Tarihi de günümüz Fransız Türkoloji birikiminin ulaştığı düzeye koşut olarak kaleme alınmıştır. Bu ortak eserin her bölümü bir uzman tarafından yazıldı. Zengin bir bibliyografya, çok mükemmel hazırlanmış kişi, yer adları, konu dizinleriyle ortaya çıktı. Eser hem uzmanlara hem de geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Eserde yazıları yer alan Fransız bilim adamları şunlardır: Jean-Louis Bacqué-Grammont, Louis Bazin, Irène Beldiceanu, Nicoara Beldiceanu, François Georgeon, Robert Mantran, André Raymond, Jean Paul Roux, Nicolas Vatin. XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyılda Osmanlı üzerinde Avrupa baskısı, Doğu Sorunu'nun başlangıcı (1774-1839) gibi bölümlerin Prof. Mantran tarafından kaleme alındığını belirtmek gerekir.

Fransa'da Türk dili ve Türkiye tarihi üzerine araştırmalar iki ülke arasında siyasal ilişkilerin kurulduğu XVI. yüzyıla kadar geri gitmektedir. O yıllarda Türkiye'ye gelen Fransız diplomat ve gezginleri Osmanlı İmparatorluğunu her yönüyle tanımak için büyük bir çaba gösterdiler. "Türk" kavramı Fransız düşüncesinde, tarihinde ve edebiyatında önemli bir yer tuttu³⁶. Ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak kültürel ilişkiler daha da arttı. Fransa'dan İstanbul'a gönderilen dil oğlanları (jeune de langues) Türkçeyi yerinde öğrenmek olanağını buldular. Bunlar arasında pek değerli Doğubilimciler yetişmiştir.

³⁶ Clarence Dana Rouillard, *The Turk in French History, Thought and Literature*, Paris, 1939.

Öte yandan Türk el yazmalarına ve her türlü yazılı belgeye büyük ilgi gösteren Fransız elçilik görevlilerinin çabalarıyla Krallık Kütüphanesi (bugün Bibliothèque Nationale)'ndeki doğu yazmalarının sayısı giderek arttı. Karşılıklı ilişkiler sürekli olarak gelişti. Fransa XIX. ve XX. yüzyıllarda Türkoloji çalışmalarının önemli bir merkezi haline geldi. Pavet de Courteille'in XIX. yüzyılda Kemalpaşazade'nin X. Defterini Fransızcaya çevirmesi, Jean Deny'nin XX.yüzyıl başlarında Türk Dili Grameri'ni yazması, Fransa'daki Türkoloji araştırmalarının derinliğini yeterince ortaya koymaktadır. İşte Prof. Mantran böyle bir birikimi olan ülkede yetişti. İstanbul'u ve Türkiye'yi sevdi. Bu ülkenin tarihine, insanına yakın bir ilgi duydu. Fransa'daki Türk dili ve Türk tarihi çalışmalarına yeni bir yön verdi. Türkiye'nin tarih ve kültür hazinelerinin dünyaya tanıtılmasına da önemli bir katkıda bulundu³⁷.

Prof. Mantran Kaynakçası

Prof. Mantran'ın Jean Louis Bacqué-Grammont tarafından hazırlanan kaynakçası Turcica dergisinde³⁸ yayınlanmış ve belli başlı çalışmaları burada derli toplu olarak gösterilmiştir. Biz bu listeye ufak tefek eklemeler yaptık ve sözkonusu kaynakçaya, Prof. Mantran'ın derginin yayın tarihinden sonra yaptığı araştırmaları da eklemeye çalıştık. Ancak yine de Prof. Mantran'ın kaynakçasının tam ve kusursuz olduğu söylenemez. Onun gözümüzden kaçan ve ulaşamadığımız daha başka incelemelerinin bulunduğuna şüphe yoktur. Buradaki eksiklerin tamamlanmasına katkıda bulunacak meslekdaşlarımıza şimdiden teşekkürü borç biliriz. Öte yandan Prof. Mantran'ın eserlerinden seçilen kimi makaleler *Variorum Reprints* dizisi içinde yayınlanmış ve bu kitapta on beş makale yer almıştır³⁹. Prof. Mantran, kitaba yazdığı önsözde, belli başlı araştırmalarının ekonomik, sosyal ve kurumsal yönleriyle İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancılarla siyasi ve ekonomik ilişkileri ve Arap ülkelerinin durumu ekseninde yoğunlaştığı üzerinde durarak, burada yer alan makalelerinin de buna göre seçildiğine işaret etmektedir. Gerçekten kitapta beş makale İstanbul'a, altı makale

³⁷ *Trésors de la Turquie*, texte de Michel de Saint-Pierre, Notes et commentaires de Robert Mantran, Photographies de Yan, Arthaud, Paris, 1959.

³⁸ Jean Louis Bacqué-Grammont, "Bibliographie de travaux turcologiques français", *Turcica*, VII (1975), 288-291.

³⁹ Robert Mantran, *L'Empire ottoman du XVIe au XVIIIe siècles*, Variorum Reprints, London, 1984.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı devletlerle ekonomik ve ticari ilişkilerine ve son olarak dört araştırma da Arap ülkelerinin durumuna ayrılmıştır. Ayrıntılı bir dizin, eseri daha kullanışlı bir hale getirmiştir. Bu eser de Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir⁴⁰. Bundan çıkan sonuca göre Prof. Mantran'ın belli başlı eserleri ve bir çok makaleleri özellikle son yıllarda Türkçe'ye çevrilmiş, böylece İstanbul ve Osmanlı tarihinin, bu yorulmaz araştırmacısını ülkemiz daha yakından tanıma olanağını bulmuştur. İki makalesi de tarımdan dilimize çevrilmiştir. Aşağıda, kronolojik sıraya uygun olarak Prof. Mantran'ın kaynakçasını sunuyoruz.

Clarence Dana Rouillard, *The Turk in French History, Thought and Literature (1520-1660)*, Paris, t.y, (tan), *Journal Asiatique (JA)*, 234 (1943-1945), 1299-1304.

"Les études historiques en Turquie de 1940 à 1945", *JA*, CCXXXV, 1946-1947, 89-111.

Reglements fiscaux ottomans. Les provinces syriennes (Jean Sauvaget ile birlikte), Publications de l'Institut Français Arabes de Damas, Beyrouth-Damas, 1951.

"Les études historiques en Turquie depuis 1923: éléments de bibliographie", *Anadolu*, I, 1953, 27-54.

"Quelques vers grecs du XIIIe siècle en caracteres arabes"(Paul Burguière ile birlikte), *Byzantion*, XXII, 1952, 63-80.

"Les inscriptions arabes de Brousse", *Bulletin d'Etudes Orientales*, XIV, 1952-1954, 8-114.

"Notes sur une relation inédite de voyage en Tunisie au milieu du XIXe siècle", *Cahiers de Tunisie*, XI, 1955, 474-480.

Turquie, Paris, Hachette, 1955.

"Règlements ottomans: Un règlement de la police des marchés de Stamboul au début du XVIe siècle", *Cahiers de Tunisie*, XIV, 1956, 213-241.

"Documents turcs relatifs al'armée tunisienne", *Cahiers de Tunisie*, XV, 1956, 359-372.

"Un document sur l'ihisab d'Istanbul à la fin du XVIIe siècle", *Mélanges Louis Massignon*, Institut Français d'Etudes Arabes de Damas, III, 1957, 127-149.

"La titulature des beys de Tunis au XIXe siècle d'après les documents d'archives turcs du Dar el-Bey", *Cahiers de Tunisie*, XIX-XX, 1959, 341-348.

"Evolution des relations entre la Tunisie et l'Empire ottoman du XVIe au XIXe siècle", *Cahiers de Tunisie*, XXVI, 1959, 319-333.

"Les inscriptions turques de Brousse", *Oriens*, XII, 1959, 115-170.

Trésors de la Turquie, Paris, Arthaud, 1959.

N.Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, PUF, Paris, 1956(tan.), *JESHO*, II/1(1959), 105-110.

⁴⁰ Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren, İstanbul, 1985.

- "Les Turcs et l'Europe", *Annales ESC(Economies-Sociétés-Civilisations)*, 4(1959),791-793 (Kritovulos'un İngilizce çevirisi, Reşit Saffet Atabinen'in, *Les Turcs occidentaux et la Méditerranée*, I. Mélikoff'un, *Düsturname-i Enveri* çevirisi ve P. Lemerle'in *l'Emirat d'Aydın*.. başlıklı eserleri hakkındadır).
- Nicoara Beldiceanu, *Actes de Mehmed II et de Bayezid II*, Paris-Mouton, 1960; Uriel Heyd, *Ottomans Documents on Palestine*, Oxford-Clarendon Press, 1960 (tan.), *JESHO*, V/3 (1962), 321-322.
- "Heurs et malheurs de l'Algérie", *Cahiers de Tunisie*, XXXIII-XXXIV-XXXIV, 1961, 245-255.
- Inventaire des documents d'archives turcs du Dar el-Bey (Tunis)*. Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Tunis, 5e série, Sources de l'histoire tunisienne, I, P.U.F., Tunis- Paris,1961 (Edebiyat doktorası için tamamlama tezi).
- Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, Bibliotheque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, XII, Paris, Adrien-Maisonneuve, 1962(Devlet doktorası için ana tez).
- Stanford J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton University Press, 1962(tan.), *JESHO*, VI/2(1963),230-232.
- "Bagdad à l'époque ottoman", *Arabica*, Volume spécial publié à l'occasion du 1200e anniversaire de la fondation de Bagdad,1962,311-324.
- "Les données de l'histoire moderne et contemporaine de l'Algérie et de la Tunisie. Note pour une étude plus approfondie", *Annuaire de l'Afrique du Nord*, I,1962, 243-24
- "L'évolution des relations politiques entre le gouvernement ottoman et les Odjaks de l'Ouest du XVIe au XIXe siècle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3(1964), 51-67.
- "Les Maisons du Peuple en Turquie", *Ibla*, 26e année,1963, no 101,21-28.
- La vie quotidienne à Constantinople au temps de Soliman le Magnifique et de ses successeurs (XVIe-XVIIe siècle)*, Paris, Hachette, 1965 (Portekizce çevirisi: Editions Livros do Brasil, 1971).
- "L'Orientation des études historiques en Turquie", *Revue Historique*, CCXXXIV(1965), 311-322.
- "Chronique libyenne", *Annuaire de l'Afrique du Nord*, II,1963, no 771-778; III, 1964, 325-333; IV, 1965, 381-393.
- "La Turquie et le modernisme dans l'Islam", Regards sur l'Islam," Publications des *Annales de la Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence, Travaux et Mémoires*, no 34,1965,41-50.
- Henri Grenville, *Observations sur l'état actuel de l'Empire ottoman* (éd. Par Andrew S.Ehrenkreutz), Ann Arbor, University of Michigan Press, 1965 (tan.), *JESHO*, IX/3(1966), 321-322.
- "Les relations entre Istanbul, Alger, Tunis, Tripoli du XVIe au XIXe siècles", Communication présenté au Ier Congrès International d'Etudes Nord-Africaines, Cagliari,1965. 1967'de Cagliari'de şu başlık altında yayınlanmıştır: "Le statut de l'Algérie, de la Tunisie et de la Tripolitaine dans l'Empire ottoman", 205-216.
- "Libye et le Maghreb", *Maghreb*, no 12,1965,3-11.

- "Problèmes de la Lybie", *Annales de la Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence*, XLII, 1967, 27-36.
- "Les origines des grandes compagnies de commerce", *Rapport présenté au VIIIe Colloque d'Histoire maritime*, Beyrouth. Publ. S.E.V.P.E.N., 1970, 397-413.
- "L'Empire ottoman et le commerce asiatique aux XVIe et XVIIe siècles", *Communication présentée au colloque international "Islam and the Trade of Asia"*, Oxford, 1967, Publ. Oxford & University of Pennsylvania, 1970, 169-179.
- "Règlements fiscaux ottomans: La province de Bassorah (2e moitié du XVIe siècle)", *JESHO*, XI/2-3, 1967, 244-277.
- "Quelques inscriptions turques de Tunis", *Oriens*, XVIII-XIX, 1967, 185-192.
- "Algérie turque et Sahara", Communication présentée au Colloque sur le Sahara, *Annales de la Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence, Travaux et Mémoires*, no 43, 1967, 61-72.
- "Evolucion politica y economico de los paises arabes contemporaneos", *Estudios Orientales*, Mexico, III/3, 1968, 224-254.
- Les régimes politiques des pays arabes* (Maurice Flory ile ortak eser), Paris, P.U.F., Collection Thémis, 1968.
- Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, New-York, 1968 (tan), *JESHO*, XIII/3 (1970), 328-335.
- "L'importance des documets d'archives ottomans pour la connaissance de l'histoire moderne de l'Afrique du Nord", *Communication présentée au Congres de la Société Polonaise d'Etudes Orientales*, Cracovie, 1968, Publ. Varsovie 1969, 111-116.
- Expansion musulmane* (VIIe- XI e siècles), "Nouvelle Clio" koleksiyonu, Paris, PUF, 1969. İspanyolca çevirisi Labor S.A., Barcelone, 1973.
- "L'Afrique du Nord aux XVIe et XVIIe siècles", *Cambridge History of Islam*, 1970, VII/2, cilt II, 238-265.
- "La navigation vénitienne et ses concurrentes en Méditerranée orientale aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Rapport présenté au VIe Colloque International d'Histoire maritime Méditerranée-Océan Indien*, Venise, 1962, Publ. Florence, 1970, 375-391.
- "Le monde musulman du XIe au XVe siècle", *Les Hommes d'Etat célèbres*, III, 1970, 276-281.
- "L'Afrique musulmane du XVIe au XVIIIe siècle", *Les Hommes d'Etat célèbres*, IV, 1972, 464-468.
- "Les relations entre Le Caire et Istanbul du XVIe au XVIIIe siècle", *Communicaion présentée au Colloque International sur le millénaire du Caire*, Le Caire, 1969. Yay. 1973, 301-311.
- "Changes in the pattern of trade in the Ottoman Empire in the 18th century", Philadelphia, University of Pennsylvania, 1971.
- "Les inscriptions turques ou de l'époque turque du Caire", *Annales Islamologiques*, XI, 1972, 211-233.
- "L'écho de la bataille de Lépante à Constantinople", *Annales E.S.C.*, 28.yıl, no.2, 1973, 396-405.
- "La bataille de Lépante vue par un chroniqueur ottoman", *Cahiers de Linguistique, d'Orientalisme et de Slavistique de l'ILEGOS*, I-II, 1973, 183-189.

"La description des côtes de l'Algérie d'après 'Kitab-ı Bahriye' de Piri Reis", R.O.M.M., XV-XVI, 1973, 159-168.

"Venise, centre d'information sur les Turcs", *Ilo convegno internazionale di storia della civiltà veneziana: Venezia, centro di mediazione tra Oriente e Occidente*, sec. XV-XVI; aspetti e problemi, Venise, 1973.

"La centralisation administrative et financière à Istanbul: problème de ravitaillement de la capitale aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Communication présentée au Colloque international sur "Istanbul" à la jonction des cultures balkaniques, méditerranéenne, slaves, orientales, XVIe-XVIIe siècles*, Istanbul, 1973.

"Droits d'entrée sur les navires à Istanbul au milieu du XVIIe siècle (*rüsumat-ı ihtisabiye*)", *Turcica*, V, 1975, 94-107.

"Aperçu historique de la Libye (des origines à 1911)", *Introduction a la Libye contemporaine* (baskıda).

Histoire de la Turquie, Paris, P.U.F., Collection "Que sais-je?", 4. baskı, 1974.

"Edirne" ve "Istanbul" maddeleri, şurada çıkacak: *Guide internationale d'histoire urbaine*.

"Les débuts de la diplomatie et les ambassades de Moustafa Réchid Pacha à Paris", *IIIe Congrès International de l'Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen* de sunulan bildiri, Bucarest, 1974.

"Bilan et perspectives de l'épigraphie turque", *Ier Symposium du Comité d'Etudes pré-ottomanes et Ottomanes*'a sunulan rapor, Naples, 1974.

"La description des côtes de la Tunisie dans le 'Kitab-ı Bahriye' de Piri Reis" (Yakın bir gelecekte R.O.M.M. 'un özel sayısında yayınlanacak).

"Inscriptions turques ou de l'époque turque du Caire", (2.bölüm) (hazırlanmaktadır)G.

Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000, s. 165-170 (Prof. Mantran'ın Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Üzerindeki görüşleri.

Encyclopédie de l'Islam'da (2.baskı) çıkan makaleleri, 1960-1999: Ahmad I., Ahmad II, Ali, Ali Amiri, Ali Pacha Arabadji, Ali Paşa Çandarlızade, Ali Pacha Damad, Ali Pacha Güzeldje, Ali Pacha HakimOghlu, Ali Pacha Khadim, Ali Pacha Semiz, Ali Pasha Sürmeli, Arif Hikmet Bey, Arpalik, Ata, Atatürk, Ayni, Çauslı, Djarba (savaşı), Hisba (Osmanlı dönemi), Husayn b, Ali (Tunus Beyi), Husayni(ler), İkritish (Osmanlı dönemi), Kapi, Kapıdji, Kapıdji bashi, Karamanli, Kasim.

Encyclopaedia Universalis' deki makaleler:

- a) Arabie (Hz. Muhammed'in ölümünden İbn Suud'a kadar), Arabie Séoudite, Atatürk, Druzes, Iran (1921-1969), İslam (yayılmaması), Lawrence d'Arabie, Orient (sorunu), Ottoman (İmparatorluğu), Palestine (Osmanlı dönemi), Seldjoukides, Soliman le Magnifique, Tamerlan, Tunisie (Arap fütühatından beri), Turcs, Turquie (tarihi) .
- b) Abdulaziz, Abdulhamid II, Acre, Alger, Çağhtayides, Dey, Divan, Echelles du Levant, Efendi, Enver Pacha, Firman, Gökalp (Ziya) , Janissaires, Köprülü, Lieux-Saints, Malik-Chah, Nizam al-Mouk, Ouighours, Pacha, Porte, Tanzimat, Orkhon.

- c) *Encyclopédie Italienne ve Diccionario Enciclopedico Salvat Universal (Barcelone)*' daki makaleleri.
- "VIIIe Congrès de l'union européenne des Arabisants et Islamisants", *Turcica*, IX/1(1976), 271.
- Josef Matuz, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Practigen*, Freburger Islamstudien, Band,V, Wiesbaden, 1974 (tan.). *Turcica*, VIII/1(1976), 306-307.
- "Transformation du commerce dans l'Empire ottoman au dix huitième siècle (With precis in English), *Studies in Eighteenth- Century. Islam History* (Ed.Thomas Naff& Roger Owen), Southern Illinois University Press, 1977, 220-235, Notes, 394-396.
- A.H.Groot, *The Ottoman empire and the Dutch Republic. A History of ihe Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630*, Leyde- Istanbul, 1978; G.R. Bosscha-Erdbrink, *At the Threshold of Felicity, Ottoman-Dutch Relations during the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte, 1726-1744*, Ankara,1975 (tan.), *Turcica*, XII(1980), 206.
- F.H.Djekema, *The Ottoman Historical Monumental Inscrbiton in Edirne*, E.J.Brill, Leyde, 1977 (tan.), *Turcica*, XII(1980), 208.
- "Politique, Economie et Monnai dans l'Emire ottoman au XVIIe siècle", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071-1920*, yay.H.İnalçık-O.Okuyar, Ankara, 1980, 123- 125.
- Quand le crible était dans paille...Hommage à Pertev Naili Boratav* (Présenté par Rémy Dor et Michèle Nicolas), (tan), *Turcica*, XV(1983), 375-376.
- "Commerce, maritime dans l'Empire ottoman au XVIIIe siècle", *Economie et Société dans l'Empire ottoman (fin du XVIIIe siècle, début du XXe siècle)*, *Actes de Colloque de Strasbourg (1er – 5 juillet 1980)*, Paris, CNRS, 1983, 289-296.
- Robert Mantran & Georges Duby, *L'Eurasie, XIe – XIIIe siècles*, PUF, 1983.
- "In Memoriam Bistra Cvetkova", *Turcica*, XVI (1984), 11-12.
- "L'historiographie ottomane a l'époque de Soliman le Magnifique", *Soliman le Magnifique et son temps* (publié par Gilles Veinstein), *Actes du Colloque de Paris*, Galeries Nationales du Grand Palais, 7-10 Mars 1990, La Documentation Française, Paris 1992, 25 –32.
- "Monsieur de Guilleragues, Ambassadeur de France à Constantinople et le commerce français au Levant, 1679-1685", *l'Empire ottoman, La République de Turquie et la France* (éd. Hamit Batu & Jean- Louis Bacqué – Grammont), İstanbul – Paris, 1986, 60-72.
- (Sous la direction de Robert Mantran), *Histoire de l'Empire ottoman*, Fayard, 1989.
- "La Déclaration des Droits de l'homme et les édits sultaniens de 1839 et de 1856"
- "De la Révolution Française á la Turquie d'Atatürk", *Actes de Colloque d'Istanbul* (Ed. Par. Jean-Louis Bacqué- Grammont et Edhem Eldem), İstanbul, 1990, 141-148.
- "Prélude aux Tanzimat: Presse et Enseignement, Deux domaines de réforme de Mahmut II", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, Ankara, 1994, 51-54.
- Histoire d'Istanbul*, Fayard, Paris,1996.